L-Università ta' Malta

FAKULTÀ TAL-ARTI
Dipartiment tal-Malti
Jannar-Frar 2019

Kodiċi: MAL1031
Taqsima-studju: **IR-REGOLI TAL-KITBA MALTIJA FIL-PRATTIKA 2**
Letturi: G. Farrugia, M. Mifsud, K. Scicluna, O. Vella
Data: It-Tnejn, 4 ta' Frar, 2019
Ħin tal-eżami: 5:30pm – 8:00pm

F'dan l-eżami l-istudenti ma jistgħux jużaw dizzjunarji jew kotba oħra.

IKKOREĠI T-TLIET SILTIET (100 MARKA)

Int u tikkoreġi, żomm f'moħħok dawn il-punti importanti:

- Dan huwa eżami tar-regoli ortografiċi. Mela xogħlok hu li tikkoreġi l-iżbalji tal-ortografija biss, u mhux l-għażla tal-vokabolarju, is-sintassi, l-istil, eċċ.
- Ikkoreġi billi tħożż sing taħt il-kelma l-ħażina u fuqha tikteb il-kelma t-tajba sħiħa bl-aħmar.

1. TA' LAQXIJA

Il-faqar tal-familja kien ħaġa tal-iskantament. Ġarrew ħwejjiġhom fi trakk wieħed. In-nies tat-triq kollha jnemmsu minn wara l-persjani, jaraw ir-raċanċ dieħel f'dawk iż-żewġ gabubiet. Iżda Ġeralda qatt ma ħabblet rasha. Jekk żewġha kien jiddobba xogħol ta' nofs lira kienu jagħmlu festa. Jekk it-tifel isib xi ornament mitluq taħt xi ħajt tas-sejjieħ fit-trejqiet dojoq ta' barra r-raħal, kienu jaraw isibux xi post prominenti fejn iqegħduh u jgħidu lil kulħadd bih. Kollox ma' kollox, kienu nies ferrieħa, ukoll jekk ftit kienu jħabblu rashom kif jilbsu, jew kif iġibu ruħhom mal-ġirien tagħhom.

Jumejn wara li ġarrew ħwejjiġhom lejn ir-raħal tagħna, Ġeralda kienet tixtri f'ħanut meta ġara tagħha għamlet il-kuraġġ u staqsietha: "Kos, Ġeralda, kif irnexxielkom issibu użu għal dak l-imbarazz li ġarrejtu magħkom?!"

Min kien qed jisma' żamm in-nifs. Xi ħadd xeraq ukoll! Kulħadd waqaf jistenna t-tweġiba ta' Ġeralda, kulħadd imbeżża' li tieħu għaliha u tagħti biċċa minn ilsienha lil min għamlilha din il-mistoqsija. Iżda Ġeralda ma ħabblitx rasha.

"Kull laqxa tirfed l-imramma," qalet bi tbissima. Minn dakinhar kulħadd beda jsibhom bħala 'Ta' Laqxija'. Ma damux ma ntebħu b'dal-laqam li r-raħlin ittimbrawhom bih, iżda ma ħabblux rashom għax, kif kienu jirraġunaw, kulħadd għandu minn tal-ħmar u huma ma kellhom ebda difett agħar minn ta' ħaddieħor li jħammrilhom wiċċhom.

Fi ftit ġimgħat kulħadd kien drahom. Ġeralda ma żammitx lura milli tindiehes mal-ġirien tagħha. Kienet taf biżżejjed li kien ikollha bżonn ħafna pjaċiri mingħandhom. Ma setax ikun mod ieħor la kienu jgħixu bl-għakkarija. Kuljum kont taraha tħuf minn dar għal dar, minn post tiddobba karfusa u tursina, minn post ieħor kwart kunserva tat-tadam, bil-wegħda li malli Sidor jiddobba xi ħaġa tiġi tiskonta kollox. Tal-ħanut qalbet għajnejha lejn is-sema u seħtet xortiha li kellu jmiss lilha li ssib klijenta bħal Ġeralda. Iżda x'tagħmel? 'Xi darba jmiss lill-Papa' jgħidu, u dik id-darba messet lilha. Kien se jkollha x'tistenna mhux ħażin qabel titħallas.

Mhux għax Sidor ma kienx jiflaħ jaħdem. Kellu saħħa ta' bagħal iżda kien ukoll għażżien. Kien jistenna l-manna taqa' f'ħalqu u mhux l-ewwel darba li, wara xarba nbid li sħabu kienu kontra qalbhom iħallsulu, kien jiftaħar li kellha tiġi dik is-siegħa li jsib xortih, imbagħad żululu min-nofs. Sħabu kienu jinfaqgħu jiddieħku bih u jfakkruh li s-siegħa kienet se tasal meta ħadd minnhom ma kien se joffrilu x'jixrob. Hawn kien idaħħal idu fil-but, jordna

xorb għal kulħadd u jħallas għal nofs flixkun inbid biss. Bla kliem ilegleg it-tazza tiegħu u jitlaq ’il barra jixxengel u jżomm mal-ħajt. Warajh iħalli ’l sħabu bejn jiggustawh u bejn irrabjati għalih, għax tul l-għaxija ta’ fellus kien jieħu dundjan minn fuq daharhom.

L-iben, Raymond, kien fil-klassi tiegħi. L-ewwel darba li rajtu xtaqt nagħtih banju, iżda x-xogħol ta’ surmast hu li jgħallem u mhux jaħsel. Widdibtu biex joqgħod attent ħalli sħabu ma jwarrbuhx, u xi ftit ta’ titjib għamel, iżda ftit wisq fl-opinjoni tiegħi. Biss, it-twiddib tiegħi kien bla bażi. Sħabu lanqas dik id-darba ta’ kultant meta kien jiġi l-iskola jinten pesti ma warrbuh. Ħaġa waħda skantatni – kif ħadd mill-ġenituri tat-tfal l-oħra ma ġie jgergirli dwaru. Darba niftakar li nqala’ storbju għax tifel ġie l-iskola bi ħżieża kbira fuq ġbinu u b’xi ftit xagħar imwaqqa’ wkoll. Tgħidx kemm inqala’ għawġ. Naqbel li dawk il-ġenituri kellhom raġun għax ħadd ma ried lil ibnu jittieħed minn dik il-ħżieża. Iżda dwar Raymond qatt ma nqala’ inkwiet, l-aktar għax it-tifel deher b’saħħtu iżjed mit-tfal kollha f’daqqa. Donnu kien rabba l-kallu kontra kull marda li sħabu tal-klassi kienu jittieħdu minnha. Dik is-sena, anke qabel bdiet ix-xitwa, influwenza kien hemm kemm trid, u għall-aħħar ta’ Novembru nofs il-klassi baqgħet id-dar mixħuta fis-sodda, u l-uċuħ ħelwa tat-tfal żgħar inbidlu f’xuga bajda kollha tikek ħomor tal-ħosba. Kienu ħafna li laqqtu xi marda jew oħra, iżda mhux Raymond.

Issa kien ilu jgħix fir-raħal madwar xahrejn. Hu u l-ġenituri tiegħu kienu magħrufa għall-bixra ferriħija tagħhom minkejja li kienu b’id waħda wara u l-oħra quddiem. Ftit ħabblu rashom mill-qagħda tagħhom, u Sidor baqa’ bħal dejjem daħkan, xurban u rari jidħol għal xi biċċa xogħol. It-tfajjel ftit kien tajjeb għall-iskola, iżda kellu namra – ix-xogħol fl-għelieqi. Bejn is-Sibt u l-Ħadd kien jerħilha lejn xi razzett u jqatta’ s-sigħat jiġri mal-gabillott jitgħallem u

jaħdem miegħu. Min jaf kemm-il darba lmaħtu f'nofs xi għalqa, ċkejken qisu likk, jaqbeż minn radda għal oħra, issa jiżra' l-ful u issa jpoġġi bilqiegħda quddiem xi girna, inaddaf xi moħriet jew xi għodda oħra. Ma stajtx ma nammirahx. Xita u xemx, sħana jew kesħa kont tarah hemm, jgħin, jitgħallem u jdabbar dik ix-xi ħaġa li l-gabillotti kienu jagħtuh tal-għajnuna tiegħu. Ħasra li Sidor qatt ma tgħallem minn ibnu. Iżda l-missier kien jippreferi jmur jirreġistra għax-xogħol u jiekol minn fuq l-għajnuna soċjali u kultant, baxx baxx ibigħ xi ħaġa mill-imbarazz li kien ġemma' lil xi bejjiegħ fuq il-monti.

Meta qaleb Diċembru, il-familja ta' Sidor b'xi mod sabet postha fir-raħal u l-ġirien bdew ftit ftit jitilfu l-interess fihom. Saru raħlin bħalna huma wkoll. Iżda f'dak ix-xahar, proprju meta kienu draw fostna, inqala' inċident li ħalla effett kbir fuq il-familja ta' Sidor.

Bħal kull sena fix-xahar ta' Diċembru, il-kumitat tal-festi tal-Milied iltaqa' l-ewwel darba, u jien kont wieħed mill-membri. Il-kumitat kien magħmul minn sebgħa min-nies. Miegħi kien hemm surmast ieħor, tabib u avukat mir-raħal, il-kappillan u s-Sur Manwel. Dan tal-aħħar kien farradi fostna. Ilkoll konna għadna żgħar, ilkoll għadna kif ilħaqna, ħlief hu. Is-Sur Manwel, u ara ma tmurx tinsa s-Sur, kien sab geddumu fix-xgħir. Kera ħanut żgħir meta kien regettier. Għall-ewwel kien idabbarha kemm kemm jitrejjaq, iżda ġiet fuq il-gżira tagħna moda tal-antikitajiet u beda jixtri mill-irkantijiet u jbigħ bi prezzijiet għolja mill-ħanut. Minn regettier sar antikwarju, u f'daqqa waħda sar jifhem u jiddeffes f'kollox.

[Silta adattata minn 'Ta' Laqxija', kitba ta' Victor Buhagiar]

2. ĦAL BALZAN FI TFULITNA

Ta' sikwit insegwi l-aħbarijiet sportivi fuq ir-radju u t-televiżjoni, u spiss nisma' ismijiet strambi ta' plejers li jilagħbu mat-tim ta' Ħal Balzan. Mhux għax nifhem wisq fil-logħob tal-ballun, iżda meta nisma' li lagħbu tar-raħal, inwaqqaf widnejja għax kull fejn jissemma Ħal Balzan jinteressani. Nisma' ismijiet bħal Kaljevic, Janjusevic, Focsa, Serrano jew De Silva, u ngħid bejni u bejn ruħi 'Tgħid dan it-tifel ta' Valent u ta' Lonza?' Jaqbadni d-daħq!

Għax, għal min ma jafx, l-ismijiet Valent u Lonza kienu komuni ħafna sa ftit snin ilu ġo Ħal Balzan – jien personalment għandi xi erba' Valentijiet u xi ħames Lonziet fil-familja. B'dan ħadd m'għandu biex jiskanta, ladarba t-titular hija l-Lunzjata u l-festa sekondarja hija San Valentinu, li sa għandna l-fdalijiet tiegħu. F'kull familja kien hemm dawn l-ismijiet, speċjalment għall-ewwel wild. Sfortunatament illum mhux hekk, għax San Valentinu sar xi ikla tajba u bejgħ ta' kartolini.

Tabilħaqq, jiena darba mort ġo grawnd tal-futbol nara logħba – ġewwa t-Tuneżija! Kien se jilgħab it-tim ta' Sousse u kienu jafu li ser jirbħu – għax kellhom punti iżjed minn kulħadd. Konna l-mistiedna tal-president tal-klabb u, biex nikkuntentawh, morna l-familja kollha. Libbsuna flokk bil-wiċċ ta' wieħed mill-plejers u kitba bl-Għarbi li għadni sal-lum ma nafx xi tfisser. Kull meta jiskurjaw, bdejna ngħajtu u nċapċpu bħal ta' ħdejna. Naf żgur li rebħu u wara morna fiċ-ċentru ta' Sousse niċċelebraw magħhom u kilna ikla ħut frisk, f'wieħed mill-aqwa ristoranti ta' Sousse.

La qed nitkellmu fuq il-futbol, staqsejt u tlabt xi tagħrif dwar il-klabb ta' Ħal Balzan, peress li bħalissa huwa fil-Premier Division. Mort mal-ewwel f'ras il-għajn – Alfred Cardona

li, barra li kien jilgħab ma' Ħal Balzan u għal ħafna żmien kien kowċ ta' Birkirkara, hu intiż ħafna fil-futbol. B'dan kollu hu ma xtaqx ma jikkonsultax ma' ikona oħra tal-klabb Balzani – Frank Monreal, membru tal-kumitat għal aktar minn 39 sena u kien jokkupa ħafna karigi, fosthom bħala l-editur tal-pubblikazzjoni eċċellenti f'għeluq il-75 sena mit-twaqqif tal-klabb fl-2012.

Il-klabb ta' Ħal Balzan twaqqaf fl-1937 minn grupp ta' żgħażagħ dilettanti, kollha minn dan ir-raħal. L-ewwel President kien Emanuel Brincat, Ġorġ Pace kien Segretarju u Manwel Pace kien il-Kaxxier. Sintendi dawn u l-plejers tagħhom kienu kollha dilettanti u qatt ma ħolmu li xi darba xi ħadd għad jitħallas is-somom li jitħallsu l-plejers tal-lum. Wisq anqas li mat-tim ta' Ħal Balzan għad jiġu jilagħbu plejers mill-Brażil, il-Kolumbja, l-Italja, il-Moldovja, is-Serbja u l-Montenegro. Illum wieħed biss, Shawn Cipriott, hu Balzani, għalkemm hemm xi erbgħa jew ħamsa oħra Maltin. Mill-bqija kollha barranin, wara kollox bħat-timijiet Maltin kollha.

It-tim ta' Ħal Balzan dam 50 sena fir-Raba' Diviżjoni u dak iż-żmien kien hawn tfal mir-raħal dilettanti veri – *'it-tfal ta' Lonza u Valent!'*. Fosthom l-aħwa Bonello ta' Lonza taż-Żejt, Lolly Fekika ta' Valent Borg, Victor ta' Venven, Leli ta' Rakela, Nenu u Ġanni Mallia, Ġużi l-Buxaw, in-Nappa, Lonzu ta' Qilla u ħafna oħrajn; ma nistax insemmi lil kulħadd mingħajr ma ninsa lil xi ħadd tul dawn id-disgħa u sebgħin sena.

Kieku kellhom jiġu lura l-membri tal-ewwel tim tal-Balzan Youths kienu jkunu kburin bis-suċċessi li qed jagħmel it-tim tal-lum. Jiena żgura li s-sena d-dieħla ser niċċelebraw kif jixraq il-*birthday* tal-klabb.

Mill-futbol ser immorru għan-nostalġija. Infakkarkom ftit fil-passatempi li kellna f'żgħożitna. L-ewwel nett tfulitna kienet iddur madwar l-għaqdiet tal-Knisja, fosthom il-Mużew u l-Azzjoni Kattolika.

Ħaġa li llum naqset hi l-mixja fil-kampanja. Ma konniex immorru 'l bogħod wisq – sa Tal-Mirakli, Ħal Lija, l-Iklin u Tal-Balal, Birkirkara. Dak iż-żmien, dawn kienu kollha raba'. Meta bdejna nitfarfru, bdejna noħorġu mir-raħal waħedna sa Birkirkara, bl-iskuża li ser insewwu xi żarbun għand xi skarpan jew għal xi xirja mingħand l-ispiżjar. Wara konna nixtru xi borża ċips minn ħanut fi Triq Papa Piju XII, ħdejn il-pompa tal-petrol ta' Falzon. Għal xi pasta tajba konna nibqgħu tilgħin ħdejn ir-Roxy, għand Speditu. Kbirna ftit ieħor (madwar sbatax-il sena) u bdejna mmorru l-Belt nippassiġġaw fi Strada Rjali. Konna nirkbu l-karozza ta' Ħal Lija, li kienet ħamra bil-faxx abjad, u nħallsu żewġ soldi. Kienet tieqaf fuq Kastilja fejn illum hemm il-Kavallier ta' San Ġakbu. Biex intawlu l-mixja, mill-Belt konna nimxu sal-Furjana u nieħdu kafè u pasta għand Ta' Londra (London Bar), li kien fl-aħħar kantuniera ta' Triq Sant'Anna, fejn illum hemm l-Iljun.

Meta bdejna ninnamraw, bdejna noħorġu għalkollox mill-Belt. Daqqa Tas-Sliema u daqqa l-ajruport, fejn kien għadu kif fetaħ ħanut tal-kafè li kellu kwartett mużikali, u kienet xi ħaġa ġdida li tiżfen ma' banda *'live'*, meta mhux tieġ. Kien żmien ir-Rock and Roll u,

minħabba li kienet xi ħaġa ġdida, dawk li kienu jiżfnuh, jaqbżu u jgħollu d-dublett, kienu meqjusa bħala 'nies ħżiena'. Għalhekk ta' sikwit kienu jugżawni lil missieri jew lill-Kappillan. Issa kellna lambretta u ma konniex immorru bil-karozza tal-linja – u dan ukoll kien skandlu, li tfajla tirkeb fuq mutur – u iżjed u iżjed bil-qalziet, flok dublett! Fuq kollox, aħna l-bniet konna marbutin li nkunu d-dar fit-tmienja għax sa 'tal-imwiet' suppost kellna nkunu nġbarna. L-ewwel darba li mort nara film man-namrat, lanqas rajnieh kollu, għax kien jispiċċa fit-tmienja. Jien qabadni ġenn biex nitilqu 'l barra ħa nilħqu l-karozza tal-linja għal Ħal Balzan – madwar kwarta kollox – għax dak iż-żmien kien hawn ftit traffiku.

Normalment iċ-ċinemas tal-Belt u Tas-Sliema kienu juru l-istess film, fis-sagħtejn, fl-erbgħa, fis-sitta u fit-tmienja. Dan tal-aħħar żgur qatt ma mort u tas-sagħtejn kien ikun l-aktar għat-tfal. Iċ-ċinema kien popolari ħafna mal-koppji żgħażagħ għax konna nisirqu xi bewsa fid-dlam. Iżda kien ukoll id-divertiment tal-familji. Kważi f'kull belt jew raħal kien hemm sala tat-*talkies*, kif konna nsejħulu. Ġo Birkirkara biss kien hawn tliet swali – il-Prince fil-Wied quddiem il-knisja ta' San Pawl; ir-Roxy ftit 'il fuq, ħdejn il-venda; u l-Metropole ħdejn l-iskola. Dan kien l-iżjed modern u fis-sajf kellu s-saqaf jinfetaħ. Il-Belt u Tas-Sliema wkoll kellhom xi erba' swali kull wieħed.

Issa li bdejna nikbru ma baqgħetx biss il-festa tar-raħal bħala l-iżjed avveniment kbir fis-sena tagħna. Bdejna nduru l-festi, l-ewwel tal-viċin, bħal ta' Ħal Lija, Birkirkara u Ħ'Attard. 'Il quddiem, meta kellna l-lambretta bdejna nħufu ma' Malta kollha. Iżda f'qalbna baqgħet dejjem il-Lunzjata.

[Silta adattata minn "Tentufiet mill-Imgħoddi" ta' Lina McCarthy]

3. **IL-QANFUD** – Leġġenda mil-Libja

Il-qanfud ma kienx minn dejjem. Meta wieħed kien joħroġ mill-belt ta' Tripli kien jiltaqa' ma' sriep moħbijin qalb is-siġar kbar tal-ewkaliptus, eluf ta' nagħaġ u mogħoż igiddmu l-ftit ħaxix li kien jinbet madwar il-blat, kien jinstema' l-għajjat tax-xakall imġewwaħ fil-ħin ta' filgħaxija, meta kien joħroġ mill-moħba jħuf, ifittex ġrieden, għasafar u fniek ħalli jtaffi l-ġuħ.

Imma qniefed xejn.

Jum fost l-oħrajn Ben Saħib, raġel fuq il-ħamsin, erħielha għal għand il-fejjieq tar-raħal u talbu jtih xi ħaġa biex ifiq mill-qabda briegħed li kienu qegħdin jikluh. Il-fejjieq ħalla lil Ben Saħib jistenna taħt is-setaħ ta' daru, sakemm daħal ġewwa jfittex xi ħaġa għal dak ir-raġel li kien mar jitolbu.

"Hawn, ħabib," qallu l-fejjieq, meta reġa' lura fuq is-setaħ b'moxt f'idejh. "Se nagħtik dan il-moxt biex ifejqek mill-briegħed. Qis li malli tħossok imfejjaq, terġa' ġġibhuli lura malajr. Dan li ser nagħtik huwa moxt tal-avorju."

Ben Saħib laqa' l-moxt li tefagħlu l-fejjieq u, wara li wiegħdu fuq li wiegħdu li kellu jġibhulu ma jdumx, tefgħu fil-but tal-ġallaba u telaq.

Għaddew jumejn u għadda xahar. Ben Saħib kien imfejjaq għalkollox mill-marda li kellu, imma lanqas ħsieb li jroddu lura. "Dak raġel għani ħafna," kien joqgħod iħammem waħdu, "u l-moxt għad jista' jiswieli. Min jaf jekk il-briegħed ifettlilhomx jerġgħu jaqbdu miegħi u ma jħallunix bi kwieti! Sa marti kienet se titlaqni minħabba fihom!"

Sadattant il-fejjieq baqa' jistenna li xi darba dak l-imbierek ta' moxt jasal. Tul iż-żmien li kien għand Ben Saħib, kienu marru ħafna nies jitolbuhulu. Imma ma kellux ħliefu. U kien qed jitlef

flus u klijenti. Sa fl-aħħar kellu, bħal ħmar, imur ifittxu hu.

"Is-sliem għalik, ħabib tagħna," bdielu l-fejjieq meta Ben Saħib fetaħlu l-bieb.

"Fiex nista' naqdik, sieħeb?" wieġbu Ben Saħib, imriegħex malli lemħu quddiemu, u għamel tabirruħu li lanqas kien jafu.

"Ġejt biex nieħu lura l-moxt li kont sliftek xahar ilu ħalli tfiq mill-briegħed. X'kien li bqajt ma ġibtux wara li fiqt?" issokta l-fejjieq.

"X'moxt hu, sieħbi?" gideb Ben Saħib bħal bniedem miblugħ. "Ikolli ngħid li ħadt xi żball, tafx! Sa fejn naf jien, qatt ma ħadt xejn mingħandek!"

"Tiġix tgħidli li mhux inti kont li ġejt titlobni xi ħaġa biex tfiq mill-briegħed, u jiena tajtek moxt tal-avorju! M'għedtlekx biex iġġibhuli lura malli tfiq?"

"Hemm Allah xhud li jien ma ħadt ebda moxt mingħandek!" issokta jigdeb Ben Saħib, jerfa' dirgħajh 'il fuq.

"Naħseb iktar hemm Allah xhud tal-gideb tiegħek", issokta l-fejjieq, imdagħdagħ quddiem dik ix-xhieda falza. "U Allah se jagħtik dak li ħaqqek, ħabib!"

Il-fejjieq bilkemm kien għadu lissen dawk l-aħħar kelmiet, li l-moxt, li Ben Saħib kellu moħbi f'ħobbu, ma qabadx itella' s-snien li bdew iduru ma' dahru kollu. F'inqas milli wieħed jista' jaħseb, Ben Saħib inbidel f'qanfud. U tant staħa, li llum ukoll, kull meta jiltaqa' ma' bniedem jew annimal, jinbaram fih innifsu u jaħbi wiċċu bejn riġlejh ħalli ma jingħarafx.

[Leġġenda meħuda u adattata mill-ktejjeb *L-annimali jitkellmu*, 1984]